

МЕМУАРИ І СПОГАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ І ПРОВЕДЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙ ДО УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (кінець 1918 – середина 1919 рр.)

У статті аналізуються видані на батьківщині і за кордоном понад п'ядесятка мемуарних джерел (спогадів) державних, громадських діячів і безпосередніх учасників збройної боротьби за українську державність на території Східної Галичини наприкінці 1918 – у першій половині 1919 рр., в яких по-різному відображено бачення і розуміння авторами складного і водночас неоднозначного процесу творення особового складу війська ЗУНР, який неоднаково сприймався у галицькому суспільстві, через проведення відповідними державними структурами неодноразових мобілізацій українського чоловічого населення республіки, організацію новобранцям мінімального військового вишколу, нарешті, відправлення їх до фронтових частин для виконання свого військового обов'язку. Звернено увагу на особистості мемуаристів, їхню роль у тодішніх воєнно-політичних подіях, що відбувалися у різних місцевостях молоді республіки, їх причетність/непричетність до примусової організації війська, на час творення (появи) і зміст спогадів. Виявлено цікаві факти, деталі і оцінки, які доповнюють уже введений до наукового обігу історичний матеріал і свідчать про особливості роботи місцевого апарату щодо виконання поставлених державних завдань із наповнення війська необхідним людським ресурсом. Низка узагальнених нами свідчень потребують критичного ставлення.

Ключові слова: мемуари (спогади), ЗУНР, державні і громадські діячі, Галицьке військо, старшини, мобілізаційні заходи, результативність.

Відзначення 100-річчя початку Листопадової національно-демократичної революції в Східній Галичині, яке має загальнонаціональне значення і є важливою подією сучасного суспільно-політичного життя країни, стимулює науковців до продовження пошуку різноманітних джерел для поглибленого вивчення тодішнього державотворчого процесу в регіоні, зокрема будівництва Збройних Сил Західноукраїнської Народної Республіки, без яких проголошена держава галицьких українців не могла проіснувати і кількох днів. У цьому контексті більш прискіпливої уваги потребує використання у науково-дослідній роботі із зазначеної тематики такого цінного і часто унікального джерела особового походження як мемуари (спогади), що залишили по собі чимало безпосередніх учасників тих історичних подій, зафіксувавши при цьому свої враження про організацію і результативність мобілізаційних кампаній української влади, які проводилися для поповнення війська необхідним людським ресурсом. Інформаційне значення цих видань безперечне. Попри певну суб'єктивність, вони в основному достовірно зафіксували різні складові, особливості і географію проведення цих заходів, що не завжди враховано істориками при підготовці праць, присвячених становленню і бойовій діяльності Галицького війська.

Метою статті є встановлення кола та джерелознавчої цінності персональних свідчень мемуаристів, авторів спогадів як учасників і свідків процесу організації і проведення державними структурами ЗУНР мобілізаційних кампаній для творення повноцінної Галицької армії – надійного захисника здобутків революції.

Першу групу цих джерел становлять опубліковані переважно двома хвилями – у 1920-1930-х та 1950-1960-х рр. матеріали галицьких державотворців, військових управлінців різного рівня, які були причетні до вироблення відповідної політики, оголошення і проведення мобілізаційних кампаній. Їх авторами були Кость Левицький, голова Державного секретаріату ЗУНР, Іван Макух, член Національної ради і державний секретар внутрішніх справ ЗУНР, Володимир Бемко, заступник секретаря державних справ ЗУНР (ЗОУНР), Никифор Гірняк, комендант Тернопільської військової округи, Степан Шухевич, військовий комендант Львова, Мирон Тарнавський, комендант фронтової групи «Схід» під Львовом, полковник Галицької армії, Антон Кравс, командир бойової групи «Хирів», Антон Дівнич, секретар керівника Начальної команди українських військ у Львові, полковника Гната Стефаніва, Антін (Альойс) фон Легар, командир групи «Наварія», полковник австрійського Генштабу, Омелян (Еміль) Клаун, отаман, командир армійського вишколу, та ін.

За свідченням голови Державного Секретаріату ЗУНР Костя Левицького [28, с.2], приступаючи до мобілізації, уряд надіявся, що галиччани відгукнуться на полум'яний заклик взяти до рук зброю і поповнити небагато чисельне українське військо. Тому вже на початку листопада розпочалася так звана «вербункова акція»: у повіті направили багатьох агітаторів, щоб поінформувати населення про політичні події у Львові та закликати дорослих чоловіків піти до війська. Але, як свідчить інше джерело, дії уряду виявилися загалом малоєфективними. До того ж, командування не змогло належно розпорядитися тими небагаточисельними новобранцями, які відгукнулися на заклик української виконавчої влади [3, с.143]. Головну причину невдач із проведенням перших мобілізаційних заходів до галицьких військових формувань Іван Макух вбачав у наявності великої кількості команд, які не могли відразу зорієнтуватися у своїх справах, «не те що вислати на фронт вояків» [31, с.21].

Військові управлінці та представники командного складу галицького війська проблеми поповнення бойового складу розглядають у тісному зв'язку з іншими важливими подіями. Зокрема, Володимир Бемко залишив цінну інформацію про діяльність Державного секретаріату військових справ (ДСВС) і першу загальну мобілізацію в листопаді 1918 р. На його переконання, заходи із мобілізації до того часу були хаотичними, без відповідних юридичних норм, викликаючи справедливе незадоволення з боку селян. Як стверджує цей держслужбовець, не зважаючи на всі рішення, прийняті ДСВС і Українською Народною Радою про поповнення армії новобранцями, робота залишилася не належно

виконаною, а її результативність не давала надії на подальший успіх [1, с.62, 66].

Никифор Гірняк, працюючи у Тернопільській військовій окрузі і відповідаючи за формування військових частин, не обійшов увагою проведення мобілізації, зокрема наголошуючи, що вони були одним з «найважливіших» його завдань [11, с.131]. Для того, щоб мобілізація була успішна, потрібно було все робити за чітким планом, якого, на жаль, не було вироблено. Тому спочатку в ході перших мобілізаційних заходів з'ясувалося, що немає розпоряджень, куди необхідно спрямовувати новобранців (на той час не було сформовано військових частин, не було відповідного спорядження тощо). За цим джерелом, на території округи довелось проводити мобілізацію не акордно, а поетапно, що було цілком виправдано. В результаті справу вирішили на користь українського війська. Щоправда, проблеми все-таки залишалися. По-перше, серед мобілізованих було чимало «не здатних до військової служби». По-друге, такі підкріплення, без вишколу, не можна було залучати до бойових дій. По-третє, потрібно було подбати про їх моральний і патріотичний стан, оскільки не виключалася можливість їх дезертирства [11, с.134-135].

Солідарний з попередником і Степан Шухевич. Він також бачив гострі проблеми у формуванні особового складу Галицького війська в той час, коли в листопаді дуже багато українців переживали ейфорію, а державні і військові діячі заявляли про перемогу української справи. Насправді, стверджує мемуарист, ситуація було зовсім іншою. Більшість військових кадрів, які можна було використати у боротьбі проти польських збройних загонів, була ще на італійському фронті. Людський ресурс у Львові був по суті здеморалізований. Добровольці, котрі потягнулися до війська, на жаль, нічого не розумілися у військовій справі. Військова управа, яка займалася мобілізацією, зробила велику помилку, не забезпечивши новобранців амуніцією. Через це Галицьке військо зазнало страшних наслідків [59, с.24-25].

Інший представник галицької військової еліти – Мирон Тарнавський у своїх «Спогадах» пише, що, незважаючи на поповнення військових формувань для підмоги окупованому Львову, потрібно було володіти мистецтвом ведення бойових дій у густозаселених районах, за великі населені пункти. Разом з тим колишні австрійські офіцери, які прийшли служити до Галицького війська, не мали відповідної підготовки, оскільки в роки Першої світової війни дотримувалися іншої тактики ведення бою, що відповідала позиційній, а не маневреній війні. До того ж великим недоліком була їхня необізнаність з топографічними особливостями Львова [46, с.106-107].

Для того, щоб процес формування боєздатної армії йшов успішно, територія ЗУНР була поділена на військові округи. Вони, як наголошує. Антон Кравс, загалом справилися із поставленими завданнями і наприкінці листопада 1918 р. розпочалося повноцінне поповнення армії, формування тактичних одиниць [24,

с.46]. Коли ж виникло питання, хто очолить сформовані групи, вирішили запрошувати на ці посади австрійських командирів, які мали позитивну репутацію [25, с.18]. Автор спогадів пише, що на цьому організаційні та інші проблеми війська не вичерпалися: взимку 1919 р. армія відчула потребу поповнення кількісного складу, а тиллові установи з цим не справлялися. Тому старшини змушені були самі їздити в тил для примусової організації людського ресурсу і військового спорядження, що було непросто і надалі відбивалося на проведенні військових операцій [24, с.63].

Цікаві спогади залишив Антін Дівнич. Він стверджує, що після залишення українськими частинами Львова, його Окружна військова команда перестала існувати. Однак, вже 15 березня 1919 р., за рішенням ДСВС, вона відновила роботу і розмістилася в Новому Яричеві. Після успішної реорганізації вона оголосила мобілізацію, що проводилася 28 березня – 8 квітня 1919 р. у підлеглих їй повітах. Результати цього заходу виявилися маловтішними, оскільки більшість чоловічого населення цих територій вже воювали на фронті [12, с.63-64].

Проблемі вишколу новобранців приділяли увагу офіцери-австрійці, які перейшли на службу до Галицького війська. Зокрема, Антін фон Лєгар, не поділяючи плану швидкого наступу, намагався пояснити українським военачальникам, що армії потрібне перегрупування сил, а новобранцям, які не могли створювали на той час серйозної загрози ворогу, треба було пройти відповідний вишкіл і посилити власну боєздатність [29, с.116]. У червні 1919 р. інший іноземець Еміль Клон, ставши комендантом армійського вишколу, спробував вирішити цю проблему, однак часу для навчання новобранців майже не залишилося, оскільки польська армія проводила свої активні наступальні дії [23, с.366]. Ці питання треба було вирішувати раніше.

Відомі громадські діячі регіону, за родом діяльності поети, письменники, адвокати, журналісти, яких у 1918–1919 рр. частково залучали і до управлінської роботи на місцях (Іван Блажкевич, Петро Карманський, Кирило Трильовський, Андрій Чайківський та ін.), взяли активну участь у проведенні мобілізації до Галицького війська, залишили по собі різної ваги спогади. Їхні матеріали з'являлися на сторінках часописів [3], [16], поряд із свіжою інформацією про бойові дії, формування армії, позитивні та негативні плинні того часу. Деякі діячі друкували їх одразу після подій, що відбулися [47], інші через роки [55]. Однак в цілому вони зафіксували характер тодішнього життя в Галичині, не пропустили важливих подій. Зокрема, Петро Карманський, як і його колега Іван Блажкевич, представив події як суперечливі, хоча відмітив, що у частини галичан таки була відповідальність перед своїм народом і молодією державою, оскільки, як зазначено першим з них, «люди, нарікаючи, все ж таки пішли до армії наступного дня», їх було вишколено і кинуті в бій [16, с.7].

У перших місяцях зими 1919 р. військова справа складалася не на користь української армії, і як зазначали Степан Шухевич

[59] та Антон Кравс [25], ситуація ставала катастрофічною через погану роботу запілля. Комісар ЗУНР, активний громадський діяч А. Чайковський, неодноразово висловлює своє обурення від того, що тилові старшини без роботи сиділи у штабах і це була «страшенна деморалізація для тих, що [були] на фронті...» [55, с.41]. Звідти негативна інформація потрапляла на поза фронтову територію, не сприяючи настрою тих, хто незабаром мав поповнити галицьке військо. Зенон Стефанів, військовий історик і журналіст, який був свідком багатьох тодішніх подій, підтверджуючи думку Андрія Чайківського, зафіксував, що з кінця березня до середини квітня 1919 р. об'єктивно існували можливості (затишшя на фронті) для переведення успішної мобілізації, утім цією нагодою командування з невідомих причин не скористалося [45, с.12]. Педагог, військовий історик, журналіст та активний учасник тодішніх подій Лев Шанковський звернув увагу на позитивні сторони мобілізаційних заходів, які дозволили збільшити чисельність Галицького війська, зокрема відзначив роль прифронтових сіл у наповненні частин особовим складом завдяки вдалій роботі низки окружних військових команд [56, с.277; 57, с.146–148].

Характерною ознакою третьої, найбільш чисельної групи мемуарних видань (спогадів) є те, що їх авторами були безпосередні учасники бойових дій, які фіксували події переважно по ходу або одразу після їх завершення. Щоправда, ці матеріали не завжди могли бути відкриті для масового читача і з'явилися здебільшого у 1960-1970-х рр., маючи, крім мемуарної складової, ще й джерельну.

Досить вдалими для оцінки подій Листопада 1918 р. є спогади сотника Олекси Кузьми «Листопадові дні» [27]. Він наводить багато фактів, за якими простежуються труднощі формування військових частин та їх поповнення особовим складом. Однак, зрозуміло, він не міг розповісти про ті події, які були за межами його споглядання. Цей недолік виправили його колеги, які ювували на інших ділянках фронту. Так, про мобілізації початку листопада та відповідну роботу в повітах ЗУНР, яка сприяла успішному поповненню армії людським ресурсом, розповіли Микола Галій [8], Теодор Гоза [9], Осип Клодницький [21; 22], Ілько Калічак [15], Михайло Лубик [10], Борис Рожченко [43], Іван Фенців [51], Яків Ярема [60]. Різні згадки про заклик до війська вміщено в сучасному збірнику «Бережанщина в спогадах емігрантів» [2] та в рубриці «Матеріали і документи», опубліковані 1930 року в «Літописі Червоної Калини» [33], [34]. Інформаційний внесок в розуміння сутності революційних подій та процесу поповнення армії особовим складом знаходимо у матеріалі тогочасного коменданта Золочева і його околищ, який зберігається у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові [54].

Мобілізаційна ситуація тієї доби, представлена мемуаристами і авторами спогадів, створила доволі таки розмаїту картину подій. Вже у перші дні, коли відбувся перехід влади від австрійської до української, в повітах налагодили певну роботу для забезпечення молодого війська необхідною живою силою [22, с.173]. Зокрема, на

Бережанщині українська влада формувалася завдяки патріотам, зокрема із навколишніх сіл [6, с.215]. Вони і забезпечували проведення мобілізації для збройної допомоги українському державному центру у Львові [2, с.158–159]. Так, заклики до українців із поповнення лав збройного формування з'явилися вже 2 листопада. Утім, як згадує Олександр Кузьма, ці заходи виявилися передчасними, адже українська влада була неготова розумно розпорядитися контингентом новобранців і сформувати на їх основі військові частини [27, с.148]. За іншими свідченнями, в одній частині Галичини плідно працювали українські патріоти із проведення мобілізації у своїх селах [21, с.28], в іншій – демобілізовані з австрійської армії вояки були пасивними, ігноруючи боротьбу своїх побратимів, а на заклик стати на захист української держави нігілістично заперечували: «Ми вже маємо досить тієї війни» [10, с.247].

Спогади свідчать, що в одних військових округах селяни тисячами добровільно йшли до війська, в інших – в'яло відбувалась примусова мобілізація. З новобранців створювали різні бойові відділи, однак чимало їх не бажали захищати молоду республіку і втікали додому. Причиною цього було, на думку окремих авторів, розчарування у своїй армії, яка не забезпечувала їх найнеобхіднішим. В опублікованих матеріалах йдеться також про те, що багато галицьких селян не горіли бажанням воювати за нові ідеали, бо не було відповідної агітації з боку української влади [13, с.16]. Деякі свідки тієї ситуації не схильні пов'язувати цей негатив лише з прорахунками ЗУНР [3; 16]. Так, Микола Галій пояснює цей явище виключно втому від попередньої тривалої російсько-австрійської війни [8, с.445]. Через це галичани воліли краще поповнювати ряди громадської міліції, щоб на перехресті доріг, якими поверталися стомлені вояки з війни, відбирати у них майно. Саме із-за цього українські вояки, котрі поверталися у рідні місця, вимушено обходили Львів далекими дорогами, часто не підозрюючи, що у ньому коїться [15, с.25; 27, с.181].

За спостереженнями активного учасника тих подій Івана Фенціва, починаючи з 7 листопада 1918 р., до української армії добровольцями пішли хлопці [51, с.5]. Найбільший відсоток їх становили не вишколені рекрути, котрі ще ніколи в руках не тримали зброю. Для прикладу. У Перемишлі, за даними Бориса Рожченка, в ті дні прийняли присягу на вірність ЗУНР близько 3000 вояків [43, с.17]. Цікаво, що саме таке поповнення, не знаючи як слід поводитися під час бою, вимушено покидало українські позиції [42, с.10].

В збірках спогадів можна знайти свідчення про небагаточисельність (від 200 осіб) українських гарнізонів у різних повітових містах. Вказується і на те, що на початку листопада 1918 р. в окремих місцях оголошувалися мобілізації під час проголошення української влади [33, с.23]. Хоча ця робота проводилася по-різному: в одних повітах під призов потрапляли чоловіки 1890-1901 р. н., в інших – 1883-1900. Траплялося так, що, провівши мобілізацію, вже наступного дня чоловіків відправляли для допомо-

ги повстанцям Львова. Зафіксовано й те, що не всі повіти давали мобілізованих селян, або ж самі проводили мобілізацію для захисту села [34, с.22], а поповнення, як стверджує Теодор Гоца, не завжди належно виконувало покладені на нього обов'язки [9, с.62].

За Яковом Яремою, з кожним новим днем українсько-польської війни місцеві військові органи в низці повітів вдосконалювали свою роботу. Це породжувало надію на успішну обов'язкову мобілізацію, яку запланували на 10 листопада 1918 р. через малу кількість українських військових сил. По селах оголосили про мобілізацію, яка поширювалася на 18-36 річних. Але виконати це розпорядження було вкрай складно через несформованість міліції. Тому замість мобілізації відбувалося озброєння сіл [60, с.21].

В середині листопада чисельність армії вдалося збільшити. Створювалися групи, сотні, полки. Інформацію про ці заходи виклали у своїх спогадах Дмитро Бречка [4], Омелян Василич [5], Віктор Воробець [7], Дмитро Кренжаловський [26], Теодор Марітчак [35], П. Мигович [36; 37], Дмитро Микитюк [38], [39], [40], [41], Роман Цегельський [52] та ін. Зокрема, Дмитро Микитюк наголошує, що врахувавши всі попередні промахи у справі формування особового складу війська, ДСВС 15 листопада закликав до війська усіх чоловіків-українців від 18-35 річних українців. При цьому унормували питання призову по всій республіці, чого не було зроблено до того [40, с.74]. Використавши офіційні звіти, цей автор стверджує, що мобілізація в різних населених пунктах пройшла досить успішно [38, с.43]. Його підтримує Іван Карпинець, який наводить дані про зростання допомоги українському Львову [22, с.173]. А Віктор Воробець зафіксував пошвавлення у державному центрі ЗУНР: «Знову зародилися вулиці міста військом... Не було майже тижня, щоб не від'їжджав на Львів чи Хирів якийсь курінь» [7, с.10-11].

Педагог і освітній діяч Роман Цегельський знав від свого брата Лонгіна Цельського, державного секретаря внутрішніх справ, що за сприянням Дмитра Вітовського, державного секретаря військових справ, почали утворюватися запасні сотні, щоб у критичний момент могли захистити конкретний повіт і в разі потреби виступити на допомогу будь-якій бойовій сотні. Для прикладу. В останніх днях листопада 1918 р. з'явилася «Запасна сотня імені князя Василька в Теревовлі», а наприкінці грудня її поповнили новобранці із Збаражського повіту, 25% яких були українцями-католиками [52, с.11-12]. Дмитро Микитюк зазначає, що крім загальної мобілізації, мали місце і часткові, які проводили окремі збройні формування, зокрема загін Українських січових стрільців. Після цього молодь проходила вишкіл у загоні [41, с.72].

П. Мигович вказує на нерівномірність старшин, які знаходилися у різних повітах. Траплялися прикрі випадки, коли старшини не хотіли йти на фронт і заявляли, що за австрійських часів їх визнали нездатними до фронтової служби. Через таку поведінку влада заставляла проходити заявників повторний медичний огляд, щоб встановити істину [37, с.147].

У спогадах Дмитра Бречки розповідається про те, як новобранців з усіх повітів спочатку концентрували у Стрию, де знаходився Запасний кіш, комендантом якого був Михайло Хронов'ят [4, с.79]. Тут, за О. Василичем, мобілізовані проходили вишкіл, а вже потім направлялися у різні бойові групи фронту – переважно на Перемишльський і Львівський відтинки. Саме у Стрию в січні 1919 р. було утворено групу «Південь», якою командував Гриць Коссак [5, с.16]. Цікаво, як пише Т. Марітчак, що поляки також часто мобілізували до свого війська українських чоловіків, однак ті, що були національно свідомими, згодом втікали до української армії [35, с.16], не бажаючи воювати проти своїх національних братів.

У січні 1919 р. ЗУНР уже мала свої Збройні Сили, створені важкими зусиллями. Для заміщення бойових втрат і створення нових підрозділів потрібно було і далі проводити мобілізації. Згадки про них вміщені у спогадах П. Драмінського [53], Володимира Калини [14], Івана Карпинця [17], [18], [19], [20]. П. Магоєна [30], Любомира Макарушки [32], Івана Томинчука [48], Степана Тулюка-Кульчицького [49], Романа Шевчука [58], а також одного невідомого автора, який заховався за криптонімом Т. М. [50]. У деяких з опублікованих матеріалів зазначається, що для вимог і потреб війни на початку січня 1919 р. ДСВС запровадив нову структуру Галицького війська. Змішані, регулярні і напівпартизанські сотні, курені чи групи увійшли до регулярної армії, що складалася із трьох корпусів. Поповненням армії старшин і підстаршин, яких не вистачало, займалися Окружні військові команди. На місцях було організовано і відкрито старшинські школи для відповідної підготовки. Зокрема, військовою областю для II корпусу була Коломия, III корпусу – Золочів. У січні 1919 р. відкрили також старшинську школу в Станіславові. Вік тих, кого приймали на навчання, коливався від 18 до 24 років [49, с.252-253].

Спогади вносять деяку ясність у питання чисельного складу Галицького війська. Зокрема, Іван Карпинець стверджує, що на початку січня 1919 р., за польськими джерелами, воно нараховувало 43350 осіб бойового складу. Лише з 4 по 19 січня військо збільшилося на 11500 новобранців [18, с.20]. За даними Володимира Калини, чисельність цього збройного формування в березні 1919 р. становила 65000 стрільців та 4000 старшин [14, с.410]. Тобто, проведені мобілізації дали відчутний ефект. Попри це, за спостереженнями Осипа Станіміра, у березні-квітні спостерігався занепад духу українських вояків на фронті, що, на думку автора спогадів, пояснюється послабленням уваги а то й відвертим ігноруванням тилом потреб фронтових частин. Ніхто не журився подіями, що відбувалися на фронті. Крім того, галицькі вояки були втомлені тривалими боями, не маючи у достатній кількості одягу, їжі та зброї [44, с.61].

З початку травня 1919 р., як зафіксував Іван Томинчук, почалися нові заклики до війська [48, с.115]. Прогаївши майже два місяці часу, 13 травня Рада Державних Секретарів вирішила провести огляд всіх чоловіків-українців ЗОУНР 1881-1882 рр. Цей за-

хід стосувався народжених у 1883–1900 рр. при умові, що вони не служили в українській армії, та придатних до військової служби 1901 р.н. Це розпорядження з'явилося в газеті «Республіка» 15 травня 1919 р. Однак якість нової мобілізації, наприклад, Іван Карпинець, бере під сумнів, адже тоді активно відбувався польський наступ, який призвів до втрати низки повітів, в яких мала б відбутися мобілізація [20, с.26-27]. До того ж, за спогадами 17-річного добровольця Романа Шевчука, забезпечення мобілізованих чоловіків амуніцією було явно недостатнє – «дві пари білизни, кілька грудок цукру і ложку на дорогу...» [58, с.14].

Під час Чортківської офензиви село масово вступало до війська, добровольці прибували до армії, а старшин не було [50, с.4]. Новобранці приходили озброєні, проте відчувався брак одягу. Найгірше становище, за П. Магоєном, було із забезпеченням набоями [30, с.4]. та, за Любомиром Макарушкою, з кадрами старшин [32, с.42]. Це негативно позначилося на результатах українсько-польської війни у липні 1919 р.

Отже, існує чимале коло мемуарів і спогадів, автори яких повідомляють різну інформацію про проведення та перебіг у різних місцях мобілізаційних кампаній, загальних чи часткових, які з перервами відбувалися з листопада 1918 по червень 1919 рр. Їх ініціювало військове відомство республіки галичан, на місцях проводив апарат військових округів. За свідченням авторів, ці заходи мали немало організаційних прорахунків, не враховували зміни ситуації на фронті. Галицьке суспільство, надавши для свого війська в основному достатню кількість новобранців, разом з тим, за мемуарними джерелами, не могло задовольнитися бойовими результатами на українсько-польському фронті, які в підсумку виявилися провальними через неспроможність протистояти добре озброєній сучасній армії генерала Галлера.

Виявлені під час мобілізації проблеми певною мірою були враховані Галицькою армією після її перебазування на Наддніпрянську Україну, де вона до листопада 1919 р. брала активну участь у боротьбі за збереження Української Народної Республіки. Про це розповідають інші спогади і мемуарні видання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бемко В. Державний Секретаріат Військових Справ // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 61-70.
2. Бережанщина в спогадах емігрантів. Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1993. 392 с.
3. Блажкевич І. Спогади // *Дзвін*. Львів, 1991. Червень. № 6. С. 136-147.
4. Бречка Д. До історії 9-ої Белзької Бригади УГА // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1966. Т. 3. С. 76-86.
5. Василич О. Жидачів у р. р. 1918–1919 // *Літопис Червоної калини*. Львів, 1932. Ч. 4. С. 16-17.
6. Військо // *Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк: «Видавництво Бережани», 1970. С. 215.

7. Воробець В. Перші дні української державности в Коломії // *Український скиталець*. Ліберець, 1921. березень. Ч. 5. С. 8-11.
8. Галій М. На свободній землі // *Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк: «Видавництво Бережани», 1970. С. 445-452.
9. Гоца Т. З визвольних днів Перемишля // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1966. Т. 3. С. 59-63.
10. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 р. на Західних землях України. Нью-Йорк, 1973. 408 с.
11. Гірняк Н. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи // *Історичний Календар-Альманах Червоної Калини*. Львів, 1938. С. 130-141.
12. Дівнич А. Окружна Військова Команда Львів // *Календар Червоної Калини*. Львів, 1925. С. 63-65.
13. З Перемишля до Передільниці // *Український стрілець*. Німецьке Яблонне, 1921. 15 червня. Ч. 11. С. 15-16.
14. Калина В. Українсько-польська війна // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 393-425.
15. Калічак І. Записки чотаря (спомини 1918-1919). Львів: Червона калина, 1931. 100 с.
16. Карманський П. З великих днів // *Український прапор*. Відень, 1919. 1 лист. Ч. 23-25. С. 6-7.
17. Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1932. Ч. 10. С. 16-20.
18. Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Ч. 4. С. 18-21.
19. Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1934. Ч. 5. С. 18-21.
20. Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1935. Ч. 7-8. С. 26-30.
21. Клодницький О. Моя служба в УГА // *Вісті комбатанта. Торонто – Нью-Йорк, 1969*. Ч. 2. С. 24-32.
22. Клодницький О. Товмаччина // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1966. Т. 3. С. 173-174.
23. Ключ О. Армійський вишкіл УГА // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 365-367.
24. Кравс А. Завязок і бої «Групи Хирів» // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 45-66.
25. Кравс А. Спогади // *Вісті братства кол[ишин] вояків 1 УД УНА*. Мюнхен, 1953. Січень-лютий. Ч. 1-2. С. 17-20.
26. Кренжаловський Д. Львів в українських руках. I-21. XI. 1918. Кам'янець-Подільський: Стрілець, 1919. 53 с.
27. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Нью-Йорк: Червона Калина, 1960. 467 с.
28. Левицький К. Перші дні нашої державності // *Український прапор*. Берлін, 1925. 10 лист. Ч. 44, С. 2-3.
29. Лєгар. А. Звідомлення // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 111-120.
30. Магоєн П. При VII-ій бригаді УГА // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1937. Ч. 11. С. 4-6.

31. Макух І. На народній службі. Детройт: Видання української вільної громади Америки, 1968. 628 с.
32. Макарушка А. Чортківська офензива // *Українська Галицька Армія: У 50-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1968. Т. 4. С. 6-63.
33. Матеріали і документи. Звіт з дороги зі Закопаного до Львова // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1930. Ч. 4. С. 22-23.
34. Матеріали і документи. Перші дні листопада в Східній Галичині // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1930. Ч. 9. С. 22.
35. Марітчак Т. На переломі. Щоденник підхорунжого з 1918 р. // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1936. Ч. 5. С. 14-16.
36. Мигович П. З війни на війну // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1939. Ч. 6. С. 21-23.
37. Мигович П. При запасній сотні скорострільів у Стрию // *Історичний календар-альманах Червоної Калини*. Львів, 1938. С. 141-151.
38. Микитюк Д. Запальні органи правопорядку ЗО УНР // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 31-44.
39. Микитюк Д. Короткі історичні нариси бригад УГА // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 86-115.
40. Микитюк Д. Організаційна структура Української Галицької Армії // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 73-84.
41. Микитюк Д. 1-ша бригада Українських Січових Стрільців // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 67-77.
42. Р-кий І. Спомини львівських падолист. днів 1918 р. // *Український скиталець*. Ліберець, 1920. Грудень. Ч. 2. С. 4-13.
43. Рожченко Б. Сумної пам'яті днів в Перемишлі // *Український скиталець*. Ліберець, 1920. Листопад. Ч. 1. С. 17.
44. Станімір О. Моя участь у визвольних змаганнях 1917-1920. Торонто, 1966. 192 с.
45. Стефанів З. Два роки в Українській Армії // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1932. Ч. 10. С. 9-13.
46. Тарнавський М. Спогади. Львів: Червона Калина, 2008. 169 с.
47. Трильовський К. До Львова // *Український прапор*. Відень, 1919. 1 лист. Ч. 23-25. С. 14-19.
48. Томинчук І. Зі споминів стрільця УГА // *Історичний календар-альманах Червоної калини*. Львів, 1934. С. 115-121.
49. Тулюк-Кульчицький С. Старшинські школи Г.А. // *Українська Галицька Армія: У 50-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1968. Т. 4. С. 252-274.
50. Т.М. Чисельний стан УГА // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1937. Ч. 5. С. 4.
51. Фенців І. Українська артилерія у Львові // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1929. Ч. 1. С. 3-6.
52. Цегельський Р. «Запасна сотня ім[ені] кн. Василька в Тереховлі» – при повітовій військовій команді в Тереховлі // *Українська Галицька Армія: Збірка спогадів*. Львів, 2002. С. 11-14.
53. ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 498. Арк. 13в.
54. ЦДДА у м. Львові. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 101а. Арк. 10.

55. Чайковський А. Чорні рядки: мої спомини за час від 1 листопада 1918 до 13 травня 1919. Львів: Червона калина, 1930. 120 с.
56. Шанковський А. Організація УГА у світлі Наказів НКГА з червня-липня 1919 р. // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 269-289.
57. Шанковський А. Піхота Української Галицької Армії // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 145-175.
58. Шевчук Р. Спомини 17-літнього вістуна // *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1939. Ч. 2. С. 13-16.
59. Шухевич С. Спомини. Від листопада 1918 до квітня 1919. Львів: Червона калина, 1929. 176 с.
60. Ярема Я. Над Сяном // *Український стрілець*. Німецьке Яблонне, 1921. Липень. Ч. 13-14. С. 16-37.

Р. С. Ляскович

Мемуари и воспоминания как источник об организации и проведении мобилизаций до украинской армии в Восточной Галиции (конец 1918 – середина 1919)

В статье анализируются выданные на родине и за рубежом более полдесятка мемуарных источников (воспоминаний) государственных, общественных деятелей и непосредственных участников вооруженной борьбы за украинскую государственность на территории Восточной Галиции в конце 1918 – первой половине 1919, в которых по-разному отражено видение и понимание авторами сложного и одновременно неоднозначного процесса личного состава войска ЗУНР, который неодинаково воспринимался в галицком обществе, через проведение соответствующими государственными структурами неоднократных мобилизаций украинского мужского населения республики, организацию новобранцам минимальной военной подготовки, наконец, отправка их в фронтовые части для выполнения своего воинского долга. Обращено внимание на личности мемуаристов, их роль в тогдашних военно-политических событиях, происходивших в разных местностях молодой республики, их причастность / непричастность к принудительной организации войска, на время создания (появления) и содержание воспоминаний. Выявлено интересные факты, детали и оценки, которые дополняют уже введен в научный оборот исторический материал и свидетельствуют об особенностях работы местного аппарата по выполнению поставленных государственных задач и по наполнению войска необходимым человеческим ресурсом. Ряд обобщенных нами свидетельств требуют критического отношения.

Ключевые слова: мемуари (воспоминания), ЗУНР, государственные и общественные деятели, Галицкое войско, старшины, мобилизационные мероприятия, результативность

R. Liaskovych

Memoirs and reminiscences as a source about organization and mobilization to the Ukrainian military forces in the Eastern Galicia (the end of 1918 – middle of 1919 years)

The article offers the analysis of more than half a dozen of memoirs written by state and public figures as well as participants of the armed struggle for the Ukrainian statehood on the territory of the Eastern

Galicia in the end of 1918 and the beginning of 1919. These memoirs were published in the homeland of their authors and they give different vision and understanding of a complicated and at the same time controversial process of forming the Western Ukrainian People's Republic Army membership. This process was taken differently in the Galician society because of numerous mobilizations of male citizens of the republic, organized by the corresponding state structures. The other reasons of difference in views were the organization of the elementary military training for recruits and their sending to the front divisions for performing their military duties.

Special attention was paid to the personalities of memoirists, their role in military-political events that occurred in different places of a new republic of that time. Their involvement into or detachment from the forced organization of the troops at the moment of creating or coming into being of memoirs has been investigated. Interesting facts, details and evaluations which support the historical material introduced into the scientific circulation have been found out. All this is a good evidence about peculiarities of local authorities work in terms of their performing state tasks related to the bringing new human resources to the army. A number of generalized by us records call for critical attitude.

Key words: memoirs (reminiscences), Western Ukrainian People's Republic, state and public figures, Galician army, foremen, actions on mobilization, performance.

Отримано: 28.08.2018

УДК 016:94(47+57)

А. И. Раздорский

ПЕЧАТНЫЕ ВСЕПОДДАННЕЙШИЕ ОТЧЕТЫ ПОДОЛЬСКИХ ГУБЕРНАТОРОВ ЗА 1884—1909 гг.

У статті наведено загальні відомості про щорічні губернаторські звіти, які представлялись на розгляд російським імператорам в ХІХ – початку ХХ ст. Подаються відомості у хронологічному складі звітів подільських губернаторів за 1804–1909 рр. Детально розглянуто корпус губернаторських звітів про стан Подільської губернії, які друкувалися в Санкт-Петербурзі в 1885–1910 рр. з оригіналів цих документів. У додатках міститься реєстр подільських губернаторських звітів, наявних в Російському державному історичному архіві і бібліографічний перелік їх друкарських копій.

Ключові слова: губернаторські звіти, джерелознавство, бібліографія, документознавство, регіональна історія, Подільська губернія.

В 2008 г. в первом выпуске серии по библиотековедению и книговедению научных трудов Каменец-Подольского национального университета была опубликована наша статья об обзорах Подольской губернии 1870-х – начала 1910-х гг. [9] Эти издания являлись приложениями к всеподданнейшим отчетам подольских губернаторов, ежегодно представлявшихся на высочайшее имя